

KÖNYVESPOLC

BALOGH JUDIT-DIENES DÉNES-
SZABADI ISTVÁN:

Rákóczi iratok a Sárospataki Református Kollégium Levéltárában 1607–1711

Alig van a magyar történelemnek olyan kiemelkedő családja, mint a Rákóczi, mely több mint száz évig töltött be fontos szerepet Magyarország és Erdély történetében. Számos olyan kisebb-nagyobb települést, várost tartunk számon az ország akkori területén, mely erős szálakkal kapcsolódott e családhoz. E sorban kiemelkedő hely illeti Sárospatakot, különösen attól kezdve, hogy Rákóczi György feleségül vette Lorántffy Zsuzsánnát (1616) és ettől kezdve a táj legnagyobb birtokosai lettek. Jelentősen támogatták a Sárospataki Református Kollégiumot, ahova meghívták a korszak kiemelkedő pedagógusát: Comenius Ámos Jánost, nyomdát alapítottak és a diákok külföldi útjait bőkezűen támogatták.

Különösen Lorántffy Zsuzsánna érezte, hogy a felemelkedő útját a művelt emberek jelenthetik, ezért végrendeletében többek közt ezt olvashatjuk: „Legyen pedig mindenkor a pataki scholában annyi academicus mester és praeceptor, mennyit a szükség kíván és az scholának inspectorai rendelkeznek. Kik is minemű rendet és módot tartsanak, azon inspectorok rendelkezésén álljon. Minemű fizetést pedig én azon mestereknek és praeceptoroknak rendeltem, azokat fogyatozás nélkül megadassák fiam és maradáki is nekik.” Azt hiszem azóta se sok ilyen utasítást fogalmaztak meg, mely a tanítás menetébe nem kíván beleszólni, ugyanakkor a szükséges költségeket magára vállalja. A továbbiakban még azt is olvashatjuk, hogy minden évben két-két diákot küldjenek magasabb iskolákba a Rákóczi-család költségén, hogy „mesterekből az schola meg ne fogyatkozzék” (1659).

De nemcsak az iskolára, az egyházra terjedt ki a Rákócziak gondoskodása, hanem a mindennapi élet szükségleteinek szabályozását is kezükben tartották. Jól mutatja ezt többek között II. Rákóczi György erdélyi fejedelem a sárospataki csizmadia céh szabályzatát jóváhagyó írása, melyben megszabja, hogy a mesteri cím elnyeréséért három remeket kell elkészíteni. Az első egy olyan száras csizma, melyet egy varrással toldás nélkül kellett elkészíteni; a második egy pár papucs, melyet Patakon is gyulainak neveztek; végül egy sólyát, egy ma már nem ismert szandál-, papucszerű lábbeli, melyet belül egészen béleltek és kívül semmi varrások nem volt szabad látszania.

De nemcsak Sárospatak történetének, néprajzának kutatói meríthetnek ebből a kötetből, hanem távolabbi vidékek helytörténészeinek is sok segít-

séget nyújt. 1651-ben Lorántffy Zsuzsánna fejedelemasszony Szederkény-pusztára hajdúkat telepített, egyben szabályozta az új falu rendjét. A halálszattal kapcsolatban úgy rendelkezik, hogy a szégye (cege), – amely „erős husángokból álló, kerítészerű halfogó rekeszték” – készítésében éppen úgy tartoznak részt venni a hajdú vitézek, akárcsak a jobbágyok. A fogásból közösen kapott egyharmad részt tartoznak a falu javára fordítani. Az „öreg halból” (viza, tok, sereg) éppen úgy kötelesek a részt átadni a földesúrnak, akárcsak a jobbágyok, de a többi halászó vizet maguknak használják.

Sok helytörténeti adatot tartalmaz a szécsényi országgyűlés (1705) határozata a vármegyében lévő templomok, parókiák, kollégiumok, iskolák és ezek jövedelmeinek odaitelésével kapcsolatban, a katolikusok, illetve a reformátusok számára. Ebből kitetszik, hogy II. Rákóczi Ferenc igyekezett a felekezetek között igazságos békét teremteni. Szepsiben (Abauj m.) a reformátusok megkapták a templomot, a parókiát, míg a katolikusokat évenként száz tallérral kártalanította, meghagyta hegyaljai szőlejükét, a templom és iskola építéséhez megfelelő hely kijelölésére kötelezte a várost.

A tájékozódást a név- és helymutató könnyíti meg; Balogh Judit tollából pedig a Rákóczi-család történetét ismerhetik meg az olvasók. A könyv *Acta Patakina* I. köteteként jelent meg és reméljük, hogy az elkövetkező években még számos ilyen alapvető munkának örülhetünk. A mostani kötet kettős évfordulóról kíván megemlékezni, melyet a kötet szerzői így fogalmaztak meg: „I. Rákóczi György fejedelem halálának háromszázötvenedik évfordulójáról 1998-ban emlékeztünk meg a Sárospataki Református Kollégiumban, 2000-ben pedig Lorántffy Zsuzsánna születésének negyedik centenáriumán tisztelgünk a nagyasszony emléke előtt. Mindkettőjüknek kimondhatatlanul sokat köszönhet a Kollégium, családjuknak pedig a magyar haza. Kötetünk szerény főhajtás, alázatos köszönetnyilvánítás.” (Sárospatak, 1999.)

Balassa Iván

MEZEI ZSOLT (szerk.):

Vaszari históriák

Helytörténeti olvasókönyv alcímet viselő kiadvány izléses, jól szerkesztett és kivitelezett formája a szerző, szövegszerkesztő, tipográfus tevékenységének eredménye. Borítója bemutatja a község mai címerének alapjául szolgáló, 1700-ból fennma-

radt viaszpecsét-lenyomat fotóját. A borító hátulján pedig dr. Ihász Mihály akadémikus megfogalmazásában a helytörténet és a hely szellemének összefonódásáról olvashatunk.

Sajnos a mai helytörténeti irodalom nem mindig tekinti feladatának a terület földrajzi, emberföldrajzi bemutatását. Mezei Zsolt szerencsére nem ezt a nézetet képviseli. Bognár Imre Ede egykori bencés szerzetes tanár Pápát bemutató kiváló társadalomföldrajzi tanulmánya alapján mutatja be azt az életeret, amelyet Pápa és környéke a Kisalföld peremén, a Bakonyalján elfoglal. Mindezt bizonyítják a régészeti leletek, amelyekből szintén kapunk egy csokorra valót. Szinte biztos, hogy minden faluban került elő szántás, alapozás, vagy egyéb földmunka során régészeti lelet. Itt kell megjegyezni, hogy Jankó László kísérleteit leszámítva a régészet és a történettudomány adós Pápa és környéke alapos régészeti bemutatásával. Megvan ugyan a lelőhelykataszter, sőt elkészült a régészeti topográfia kiegészítése is az 1970 utáni lelőhelyekkel, de hiányzik az igazi monografikus igényű feldolgozás.

Történeti szempontból a második rész a kötet legérdekesebb része. Itt a szerző azokat a forrásokat gyűjtötte össze, amelyek a község évszázadaiba engednek betekintést az első említéstől a Pesty Frigyes féle helynévgyűjtésig. Sikerült a település első említését csaknem száz évvel korábbra datálni. A mai ember kérdezheti: no és nem mindegy, hatszáz vagy hétszáz éves egy település? Kisléptékű emberi életünkkel mérve természetesen teljesen mindegy, de a kollektív emlékezet, a falusi öntudat számára korántsem mindegy. Egyébként meg kell jegyezni, hogy a néhány tucat alapított falu és város esetét leszámítva, az első említés sosem azonos az alapítás, a letelepedés évével, hiszen évtizedeknek, sőt az írásbeliség ezen alacsony szintjén gyakran évszázadoknak kellett eltelniük ahhoz, hogy egy település nevét valamiért le kelljen írni.

A következő fontos kérdéskör egy-egy település nevének az eredete. Mezei Zsolt Major Jenőnek a magyarországi városhálózatról írt, egyébként méltatlanul keveset forgatott műve alapján a városárhelyek és a városhálózat összefüggései szerint próbálja meg magyarázni Vaszar nevének kialakulását, eredetét. A magyarázat teljesen logikusnak tűnik, valószínűleg nyelvészetileg is megalapozott a Vaszar, Vas-szar (vas-salak) és ennek latin megfelelője a Wascur közötti összefüggés. Én azonban nem vetném el a szláv eredetű „vožár” (szekeres) szóalakat sem, hiszen pont Major Jenő írása mutatja a városfejlődés és a szolgáltatók kapcsolatrendszerét, amelyet Heckenast Gusztáv kitűnő tanulmányban öntött formába. A pápai királyi várbirtokközpont, udvarház körül tucatjával vannak szolgáltató népi településre utaló helynevek. Mivel ezeket Mezei Zsolt bőven idézi, közéjük kiváloán illeszkedhetne a szekeresek települése, akik a teszerek, takácsok és kovácsok stb. által készített árut voltak kötelesek befuvarozni a királyi gazda-

ság központjába, mondjuk Pápára. Ezzel a gondolattal arra szeretném ráirányítani a figyelmet, hogy a történettudományban, ugyanúgy, mint szinte valamennyi tudományágban nem igazán vannak véglegesen megoldott kérdések. Nem kell tehát a jövő generációknak attól félni, hogy munka nélkül maradnak. Egy-egy előkerült anyag, vagy az adatoknak új szempont szerinti rendezése lehetővé teszi régi, véglegesnek hitt magyarázatok korszerűsítését. Én őszintén remélem, hogy a szerzőnek szorgalmas kutatással sikerül még olyan adatokat találnia, amelyek kitolják a község nevének első említését, és amelyek segítenek pontosítani a név eredetének kérdését.

Itt kell megemlíteni a források kiadásának módját. A szokványos magyar fordítás mellett itt szerencsésen bekerült az eredeti latin nyelv is. Fontos ez, nemcsak azért, mert az adott terület kutatói így nagyobb haszonnal forgathatják, hanem azért is, mert az iskolai használatban láthatják diákjaink, hogy a középkorban Magyarországon, ugyanúgy, mint a keresztény Európában mindent, az egyház által is használt latin nyelv volt a tudomány, az írásbeliség nyelve. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a köznépi tömegek ismerték volna a latin nyelvet, de bizonyítja azt, hogy a falu plébánosa valamennyire elboldogult a klasszikus nyelvével. Jó lett volna mindenütt tükörfordításban közölni az anyagokat, sajnos néhol csak rezgesza található.

Fontosak az ún. egyházlátogatási jegyzőkönyvek, amelyek a püspök, vagy valamelyik általa megbízott pap plébániai látogatásaihoz kapcsolódnak. Pápan és környékén Pfeiffer János kezdeményezése után, Rajczy Pál ugodi plébános, érseki levéltár-igazgató kiadásában és fordításában jelent meg több ilyen jegyzőkönyv. Pápa és környéke a pápai főesperesség a Mária Terézia féle egyháztérületi reformokig a győri püspökség területéhez tartozott. Ezért a források két püspökség területén is keresendők.

Fontos ipartörténeti anyagot jelent a vaszari takácsok céhlevelének közzétevése. Külön érdekesek az ún. boszorkányperek, amelyek Kálmán királyunk felvilágosult rendelete nyomán, Magyarországon, szemben Európa nyugati felével, az egész középkoron át nem nagyon divatoztak. Ugyanakkor a XVIII. századból elég sok szerencsétlen áldozatot szedtek mind a férfiak, mind a nők közül.

A harmadik fejezetben a híres vaszariak között sok olyan helybéli személyiséggel találkozhatunk, akik példaképei lehetnek a mai ifjúságnak, akik életpályájukkal, község és hazaszeretettel méltóan megbecsülünk. Talán az sem lehet véletlen, hogy a vaszari általános iskola egy országosan kevésbé ismert személy, Ihász Gábor nevét viseli. Igen, szükség van az ilyen kiadványokra azért is, hogy minél több falusi művelődési, oktatási és kulturális intézményt, egyesületet helyi személyiségekről lehessen elnevezni.

Sok érteke van a kötetnek, de véleményem szerint az egyik legfontosabb Kurutz Kilián: Vaszar

vidéki különös szavak lexicona. Ha nem is minden szó magyarázata állná ki a XIX. század eleje nyelvészeti próbáját, anyaga rendkívüli érték a korszak népnyelvének anyagából. Csak biztatni tudom ifjú barátomat, a kötet szerzőjét, hogy Kurutz Kilián vagy a későbbi utód-nyelvész, Beke Ödön nyomdokain járva kétszáz, illetve száz év után ismétlje meg a gyűjtést. Milyen szavakat ismernek még a helybeli idősebb emberek, melyek veszttek ki a nyelvből, és az is érdekes lenne milyen szavakkal bővíthető ez a – véleményem szerint – nem különlegesnek, hanem egyszerűen csak nyelvjárásnak nevezhető szókészlet. Különösen könnyű lenne Mezei Zsolt helyzete, hiszen, mint magyar szakos tanár, éveken keresztül tanult nyelvészetet, illetve nyilván foglalkoztak a nyelvjárási szögyűjtés módszertanával.

Végezetül a negyedik fejezetet azért tartom fontosnak, mert a községről egyfajta kendőzés nélküli képet alkotnak az újsághírek, különösen a színes aprónc nevezett műfaj. Hiszen az újságírók ma is és korábban is mindent megtettek azért, hogy munkaeszközüket, a hírt megtalálják. Ami addig igazán hír, míg csak kevesen tudják, amíg lehet számítani rá, hogy az emberek szenzációnak, érdekségnek fogják találni. Ezért nem sajnáltak sohasem időt, fáradságot és pénzt. Szinte minden faluban volt faktoruk, akinek feladata volt az értesítés, a távirat, a sürgöny feladása, később a telefon.

Kedvező helyzetben van az ismertetés írója, amikor egy olyan kötet kell bemutatnia, amelynek célkitűzéseivel azonosulni tud, amely célkitűzések beteljesülését láthatja a kötetben. Csak további sikereket tudok kívánni Mezei Zsoltnak a folytatáshoz, hiszen mint ő maga írta: a kötet kész, de a munka nincs befejezve; tovább kell kutatni a Vaszarra jellemző források után, bővíteni kell a kört, mind a személyeket, mind a források között. Miért? Azért, hogy a nagy cél, a község történetének tudományos igényű monografikus feldolgozását el lehessen készíteni! (Vaszar, 1998.)

Dr. Hermann István

KÁPOLNAI IVÁN–SZLOVÁK SÁNDOR (szerk.):

Tanulmányok Mezőkövesdről 1973–1998

Ízléses kiállítású, rendkívül gazdag tartalmú kötet kiadásával járult hozzá Mezőkövesd önkormányzata a település várossá nyilvánításának 25. évfordulójához. A kiadvány megalkotásában 38 szerző vett részt, csaknem valamennyien helyi szakemberek. Aki más városban él, az is kötődik a településhez. A fejezetek szövege alapján érezhető, hogy a Budapesten lakó Kápolnai Iván irányította a szerzők munkáját és teremtette meg a feldolgozás egységét.

A különböző szakterületeket bemutató, szokatlanul nagyszámú szerzővel és a város szerveivel, a nyomdával a helybeli társszerkesztő, Szlovák Sándor kollégiumi igazgató tartotta folyamatosan a kapcsolatot, s tette ily módon lehetővé a kötet megszületését. Több fejezet megalkotásában való közreműködésén kívül ő állította össze a város életében fontos közéleti, gazdasági, kulturális események naptárát és az adattárát.

A kiadvány azért is különös jelentőségű, mert példát ad arra, hogy a legújabb kor kérdései bemutatathatók tárgyilagosan, az élet minden területét átfogva. Valójában nem tanulmánygyűjtemény, mint a címből következne, hanem monografikus feldolgozás, amely öt fejezetben írja le a város negyedszázados – esetenként hosszabb időszakra is visszanyúló – történetét.

Az első fejezetben több évszázadra visszatekintő képet kapunk a város és környéke *közigazgatási és egyház-szervezeti viszonyairól*. Bemutatja a *népesség* számának alakulását a század második felében, vallási etnikai (anyanyelvi) megoszlását a XVIII. századtól, foglalkozási tagolódását pedig a századfordulótól. Megismerjük a mezőgazdasági nagyüzemi szervezetek működését, a kisüzemi gazdálkodás kereteit, a föld területének megoszlását művelési ágaként és az állatállományt. Leírja az ipari nagyvállalatok és kisebb üzemek, ipari szövetkezetek és magánkisipar tevékenységét, majd pedig az 1990-es évek vállalkozásait. Az egyéb gazdasági ágazatok közül helyet kapott a kereskedelem, a közlekedés és a szállítás, az idegenforgalom és turizmus, a pénz- és hitelügyek, valamint a biztosításügy. Megismerhetők a lakásépítés és a kommunális fejlődés, városiasodás eredményei. A *humán infrastruktúra* címet viselő fejezetben szerepel az egészségügy. A közoktatás helyzetéről tájékoztatnak a óvodákat, általános iskolákat és egyéb iskolákat, intézményeket bemutató ismertetések. A közgyűjtemények közül kiemelkedik a Matyó Múzeum, az Iskolatörténeti Gyűjtemény és az országban egyedülálló Mezőgazdasági Gépmúzeum. Megtudhatjuk, hogy a Művelődési Központ (Közösségi Ház) immár négy évtizede Matyóföld címmel évkönyvet ad ki. Összefoglaló történeti áttekintés szól a matyók néprajzi kutatásairól és szakszerű tanulmány a népi építészetéről. Nem marad ki a kötetből a matyó dalkultúra és néptánc ismertetése, sőt Mezőkövesd sportja sem.

A záró fejezetben az *cseménynaptár* az évenként vagy időszakosan visszatérő, valamint az évekhez kapcsolódó események, rendezvények szerint tagolódik. A kötet mondanivalójának lényegét német, angol és lengyel nyelvű rezümék összegzik. Gazdag, kisebb részben színes képanyag és grafikai ábrák teszik szemléletessé az előadottakat. Kár, hogy az illusztrációk nincsenek sorszámozva és – feltehetően takarékosági okból – hiányzik az ábrák, képek jegyzéke, valamint a névmutató.

A kötet adatai, bármelyik fejezetet nézzük is, beillesztik Mezőkövesdet az 1979–1998 közötti

országos fejlődés tendenciáiba. A kötetben az egyediséget elsősorban a matyó hagyományok ápolása, az erre hivatott intézmények fenntartása és működtetése, és még néhány más, sajátosan mezőkövesdi kezdeményezést jelent. Az 1976-ban megjelent első várostörténeti monográfia, az országos és a helyi történeti irodalomban akkor uralkodó szemlélet szerint, bizonyos kérdéseket nem vett kellő alaposággal szemügyre. A kötet nagy érdeme, hogy igyekszik pótolni e hiányokat, így módon is erősítve a településtudatot, rajta keresztül a feladatok megoldására irányuló erőfeszítések eredményességét. Mindegyik fő fejezet kidomborítja Mezőkövesd térségi, régióközponti szerepét, közölve a térség községeire vonatkozó adatokat is. A korábbi monográfiához képest tágitja földrajzilag az egyes folyamatok bemutatását. Helyesen fogalmazza meg a polgármester előszava: „A mába nyúló múlt hosszabb távú folyamataiból kibontakozó főbb irányzatok felismerése némi támaszpontul szolgálhat a jövőbe vezető utak feltérképezéséhez is.” Az érdeklődők további tájékozódását a fejezetek végén levő bibliográfiák (forrásjegyzékek) segítik elő.

A részletes és alapos levéltári kutatásokra támaszkodó 1976. évi nagy várostörténeti monográfia után a kötet szerkesztőinek és szerzőinek fő célja az volt, hogy a rendelkezésre álló rendkívül rövid idő – alig több mint egy év – alatt felkutatják és felsorakoztassák a város utolsó negyedszázadának történetére vonatkozó, részben az irattárakban fellelhető, részben nyomtatásban – többek között a hivatalos statisztikai kiadványokban is – megjelent, zömmel számszerű adatokat. A kötet elsősorban ezek közreadására, rendszerezésére szorítkozik, többnyire mellőzve a részletes elemzést.

Dr. Gaál Endre

REITER LÁSZLÓ:

Hirdesse e márvány...

Balassagyarmat emléktábláinak története

„Az emléktáblák üzeneteket közvetítenek a jelen és a jövő nemzedékei számára. Figyelmeztetnek történelmünk tapasztalataira, példát állítanak, erkölcsi mércét emelnek, nemes tettekre sarkallnak. Az emléktáblák helyszínei lehetőséget nyújtanak számunkra, hogy a fárasztó hétköznapi közepette egy pillanatra megálljunk és tisztelegjünk kimagasló történelmi eseményei és személyiségei előtt” – írja a kötet beköszöntőjében Juhász Péter, a város polgármestere.

A példásan szerkesztett munka nyolcvannegy, Balassagyarmaton fellelhető emléktáblát mutat be, ebből 64 látható falon, 13 darabot raktárban őriznek, kettő megsemmisült, négynek a sorsa ismeretlen a téma szakértője, Reiter László számára

is. A táblákról készült ismertetések, az épületekre való felkerülésük időrendjében sorakoznak a kötetben. Az első vörös márványtábla, XIV. Benedek pápa kőbe vésett levele, a balassagyarmati római katolikus templom szentélyének belső falán látható. Feltételezhető, hogy már 1759 augusztusában a mostani helyén volt. A kötetben bemutatott utolsó emléktáblát 1997. november 28-án avatták fel, dr. Kenessey Albert (1889–1973) tiszteletére, aki sebész főorvosa volt a városi kórháznak. A XVIII. századtól a XX. századig ível az a tábla, amely az épületek falán található márványtáblák – máig szóló – üzenete által mutatja be a város történelmét, azokat a jeles személyiségeket, akik valamilyen vonatkozásban kötődtek Balassagyarmathoz. Mintha egy múltbéli fotóalbum kelne életre, hiszen a bemutatott márványtáblák anyagának, elhelyezésének, keletkezési idejének leírása után minden esetben ott olvasható egy-egy rövid értekezés is, amelyben a szerző a táblán olvasható szöveg szövege túl, pontos adatokat közöl azokról, akiknek az emlékére a tábla állíttatott. A kötet összeállítója az emléktáblákat anyaguk, elhelyezésük, formájuk, díszítésük, állításuk ideje szerint, valamint abból a szempontból is csoportosította, hogy neves személyek (Petőfi Sándor, Balassi Bálint, Madách Imre, Komjáthy Jenő, Veress Pálné, Rózsavölgyi Márk, Szabó Vladimír és mások) események, évfordulók (Ferenc József látogatása, Holocaust, Zsidó mártírok elhurcolása stb.), építkezések vagy hősi halottak emlékét idézik-e föl. A Névmutatóval kiegészített, kitűnően szerkesztett kötet méltó párja (az előző számban ismertetett) Nógrádi pantheonnak. Mindkét munka elősegítheti a város, a megye műemlékeinek, helytörténeti nevezetességeinek jobb, teljesebb megismerését. (Balassagyarmat, 1998.)

Bartók Györgyi

KARÁCSONY ISTVÁN:

Darnó és Zseli története a legrégibb időktől napjainkig

Dr. Karácsony István darnózseli tanárnak több helytörténeti munkája jelent meg az utóbbi két évtizedben, különösen az oktatásügy története témaköréből. E tárgyól készítette doktori disszertációját is. Évtizedek óta kutatta Győr, Mosonmagyaróvár, Pozsony és Budapest múzeumai, levéltári és könyvtári gyűjteményeit, a Szigetköz plébániai irattárait, amit szóbeli közlésekkel egészített ki. Így jutott ahhoz a hatalmas anyaghoz, amelyből megírhatta nagy összefoglaló művét a két egykor önálló szigetközi településről. A hétszáz oldalas, vaskos, szép kiállítású és gazdag tartalmú kötet a Darnózseli Önkormányzat kiadásában látott napvilágot a megyei önkormányzat és a helybéli előfizetők támogatásával. Maga a mű kellemes megle-

petés, korunk divatjával ellentétben többet nyújt, mint amit címe ígér.

A szerző az egykoron két település részletes természeti földrajzi leírása után a régészeti leletek által igazolt emberi jelenlétet kíséri végig az újkőkortól egészen a honfoglalás utáni magyar letelepedésig. Ezt követi a falukép, a faluszerkezet változásainak alapos leírása, s a két falu története a középkortól napjainkig. Nemcsak a történeti eseményeket említi, hanem azoknál jóval részletesebben a közigazgatás változásait, a birtokviszonyok alakulását, az emberek életmódját, szokásait, valási életét, a termelés és kereskedelem mindennapjait, a faluközösség életét, iratlan és írott szabályait, a lakosság összetételének módosulását, a természeti csapásokat és még ezernyi mást. Mindezt élvezetes stílusban, gyakori idézetekkel, az érdeklődő számára érdekes tényekkel, ismeretekkel fűszerezve. Az adattárban és a szövegben olyan fontos adatokat, forrásokat közöl, mint az árvízkárosultak 1876. évi kimutatása, választói névjegyzék 1896-ból és 1899-ből, bírók és képviselők felsorolása 1876-tól 1919-ig, a „Körösztyények lajstroma”, akik 1805-ben Darnón, illetve Zselin laktak, vagy a két világháború közötti lakosok névsora, továbbá az 1945 óta felsőoktatási intézményekben végzett darnószeliek névjegyzéke. Porta- és adóösszeírások egészítik ki e sort, amelynek darabjai közül talán a legtanulságosabb és legélvezetesebb egy 1635-ből való falusi rendtartás. Ennek első artikulusa az „Istenesen és kegyesen élésről” szól, de intézkedik „A hamis törvény tilalmáról”, a „Gyilkosságnak büntetéséről”, „Az ablak alatti hallgatásról” és sok egyéb mellett arról is, hogy „A takarodásnak ideje után Nem szabad részegeskedni”.

Karácsony István könyvét régi metszetekkel, térképekkel, címerekkel, iratmásokkal és a faluban gyűjtött értékes, régi fényképekkel illusztrálta. Személyes hangú bevezetőjében meghatóan írt a táj és az ősök iránt érzett szeretetről, s az itt töltött évtizedekről. Nem csoda, hiszen a könyvben jó néhány nevezetes Karácsonyt fedezhetünk föl Darnó elmúlt évszázadaiból. Szerencsés az a település, amelynek szülőtte így fejezi ki hálóját és ragaszkodását az „édes szülőföld” és az otthon adó falu iránt. (Darnószeli Önkormányzata. 1998. 760 old.)

Tuba László

HERMANN RÓBERT:

A csornai ütközet története és okmánytára

A három részre tagoló kötet bevezető tanulmánya szinte költőien, a csatától távoli helyszínről, Itáliából indul, s ugyancsak távoli helyszínen, Aradon fejeződik be. E két földrajzi pont közt találjuk meg a csornai ütközet legtöbb forrását fel-

használó, az elődök feltáró munkáját beépítő feldolgozását.

Hermann számba veszi 1849 nyarának katonai helyzetét, lehetőségeit. Mindig a nagy egészről indul ki, s jut el a Kmety-hadosztály gyorsan változó helyzetének bemutatásához, elemzéséhez. Megismerjük Görgey és Klapka 1849 nyarán vallott felfogását, e felfogások ellentmondásait és a hadi eseményekre gyakorolt hatásait. Megismerjük az ellenfél, Haynauk a császári csapatok parancsnokának elképzeléseit és azok változásait is.

Kiválóan a tanulmányból Kmety ezredes katonai, hadvezéri erényei: például, a felsőbb utasításhoz, parancshoz való ragaszkodás. Gaál Miklós vezérmagy hiába próbálja Kmetyt Székesfehérvárról a Dél-Dunántúl felé kimozdítani, az ezredes erre parancs híján nem hajlandó. Ugyanakkor Kmety a számára biztosított mozgástéren belül öntevékeny, kezdeményező. Erre legfőbb példa, maga a csornai ütközet.

Röviden bemutatja Hermann a csatázó felek csapatainak összetételét, az alakulatok előéletét. Hol sorozták őket, melyik csatában, milyen eredményességgel szerepeltek, kik voltak a parancsnokok. Színesen ábrázolja a tanulmány a hadosztály Csornaig vezető útját. Ezt nemcsak földrajzi értelemben teszi meg. Magát az ütközetet a lehető leg részletesebben mutatja be. Szinte képszerűen előtűnik van, hogy a város melyik utcájában, melyik alakulat, milyen eredménnyel harcolt. Tárnyalja az ütközet tisztázatlan, vagy tisztázhatatlan kérdéseit is: példa erre Wyss osztrák tábornok halála, vagy a lakosság bekapcsolódása az utcai harcokba.

A kötet második része az okmánytár. Eddig szinte elképzelhetetlen részletességgel szedte össze a szerző mindazokat az iratokat, a magyar és az osztrák iratgyűjtő intézményekből, melyek a csornai ütközettel és előtörténetével összefüggnek. Ennek az okmánytárnak a hadtörténet el-sőbbsége mellett a községtörténetek szempontjából is óriási jelentősége van. A rábaközi és környékbeli falvakat érintő hadiesemények tárháza. Az okmánytár. Találunk adatot felderítő járőrök útvonalára, katonai alakulatok pro és kontra átvonulására, valamely községből címzett hadijelentésre, vagy túsok szedésére.

Az okmánytárban a gazdaság- és a társadalomtörténet kutatói is fontos forrásokat találnak. A 189. iratból például az derül ki, hogy Csorna büntetésül 200 vágómarha kiszolgáltatását akadálytalanul teljesítette. Ez bizonyos fontos adat a község állattartásának jelentőségére. A környezet történeti változásait kutatóknak is gazdag forrásul szolgálhat a közölt iratok sora. Így például a 88. iratból megtudhatjuk, hogy a Rábca hídjá és Bősárkány község közt további kilenc hid állt – ma egy. Több, felderítési eredményt közlő okmányból részletes leírást kapunk az Öreg-Rábca 150 évvel ezelőtti gázlóiról, partvidékéről.

A kötet harmadik része a csata résztvevőinek naplóját és visszaemlékezéseit tartalmazza. Innen

megtudhatjuk, hogy az ütközet egyes szereplői hogyan élték át az eseményeket. Plasztikusan ábrázolja az egyén történelmi szerepét, helyét. A kötetet képtár zárja, melyben vizuálisan ismerkedhünk meg az események főszereplőivel.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a Soproni Levéltár kiadói vállalkozása teljessé teszi Hermann Róbert Nyugat-Dunántúl hadtörténetét feldolgozó sorozatát, amely a „Győr város és megye hadtörténete”, „A csornai ütközet története és okmánytára”, és az „Ihási ütközet emlékkönyvé”-ből áll, nem beszélve a szerző kisebb terjedelmű közleményeiről.

Jó szívvel ajánlhatom a kötetet kutatóknak, helytörténészeknek és az 1848–49. év hadtörténetének részletes eseményei iránt érdeklődő valamennyi olvasónak.

Pájer Imre

JÓSA LÁSZLÓ:

Megszentelt kövek – Kápolnák, szobrok, keresztek és temetők Kunszentmártonban

Az utcán közlekedő embereknek szinte már fel sem tűnnek azok a – főleg a római katolikus hittel összefüggő – szakrális tárgyak, amelyeknek kunszentmártoni történetéről most jelent meg egy nagyon figyelemreméltó könyv, a szegedi József Attila Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke a Szegei Vallási Néprajzi Könyvtár sorozat 4. köteteként. A kötet szerzője Józsa László, akinek a helytörténettel kapcsolatos szakirodalmi tevékenysége közismert nemcsak Jász-Nagykun-Szolnok megye helytörténeti körében, de országsszerte is a történetesek között. Elég ha csak a kunszentmártoni oktatással kapcsolatos munkáira, az utcanevéről szóló füzetére vagy a magyar egyháztörténeti vázlatok kötetében megjelenő dolgozataira utalunk, de a Tájak-Korok-Múzeumok Kiskönyvtára sorozatban megjelentetett füzetére is hivatkozhatnánk, amelyben a kunszentmártoni római katolikus nagytemplomot mutatta be.

Több évtizedes kutatómunka eredményeként jelent meg önálló kötetben a Kunszentmárton csaknem három évszázada alatt létrejött egyházi műemlékeket bemutató kötet. Szövegéből kitűnik a történész gondossága, az irodalmár filológiai pontossága, amely egy-egy XVIII–XIX. századi szöveg elemzésekor bizonyítja a szerző rátermettségét. Mindezt körülöleli a hívő ember mély vallásossága, amikor a saját hite számára is oly fontos relikviákat alázattal bemutatja. Mindannyiunk számára nyereség, de talán az egyháztörténet számára lesz igazán hasznos és értékes – és ma még szinte felmérhetetlen hatású –, hogy Józsa László kötetje megjeljen.

Az első nagyobb fejezet a fogadalmi kápolnákat mutatja be. A szerző visszanyúl a XVIII. szá-

zadba, ismerteti a ma már elpusztult és sokak számára ismeretlen fogadalmi kápolnákat, amely a város akkori életének fontos emlékei. Közben olyan fogalmak meghatározását is kapjuk, amelyek ismerete nélkül nehezen lenne érthető teljes mélységében a szerző által leírt szöveg (pl. a *kápolna* fogalmának magyarázata). Így mutatja be a Szentháromság és a Szent Sebestyén kápolnát. A 2. fejezet az alsó temetői kápolnával, annak felszentelésével és 125 éves történetével foglalkozik. A szerző nem elégszik meg az épület leírásával, megismerteti az olvasót a kápolnában található műalkotásokkal is. Kitér a hordozható Mária-szoborra, valamint a búcsús-lobogókra is. Bemutatja az alsó kápolna harangját, majd a kápolnához tartozó Kálváriát és a stációkat is. Végezetül a kápolna ünnepnapjait, és függelékben az adományozók névsorát is bemutatja. A 3. fejezetben a felső temetői kápolnát ismerteti ugyanazzal az alaposítással. Annyival gazdagabb az anyag, hogy beszél a felső kápolna miseruháiról és szól a kápolna orgonájáról is. Érdekes színfoltja a leírásnak a Felsőtemető Kápolna Társulatról szóló ismertetés. A karmelita rendház kápolnájának bemutatásával zárja a kápolnák sorát. Természetesen kitér a karmeliták Kunszentmártonba kerülésének történetére, és az általuk javasolt templom építési terveire is. Jelentős része a fejezetnek a karmeliták által készítettet műalkotások elemzése.

Kungyalu valamikor Kunszentmárton közigazgatási határának része volt, természetesen az egyházközség hatásköre is kiterjedt rá. Ez indokolja, hogy a szerző a kungyalui filiális templom ismertetésére is vállalkozott.

A következő nagyobb fejezet a *Szobrok és keresztek* címet viseli, amely alfejezetekre oszlik, nevezetesen: Szobrok a város főterén, Keresztek Kunszentmárton belterületén, Temetői feszületek, Hárbeli keresztek, Tanyai iskolák, keresztek, harangok, Kunszentmártoniak által emelt keresztek a szomszédos határban, Keresztek Mesterszállásán, Keresztek Csorbapusztán. Nem véletlenszerű tartalomjegyzék ismertetésnek szántuk e felsorolást, hanem annak dokumentálására, hogy Józsa László milyen gondossággal, körültekintéssel oldotta meg a kunszentmártoni szakrális tárgyak bemutatását. Bátran állíthatjuk, hogy nem maradt olyan egyházi jellegű tárgy Kunszentmárton széles környékén, amelyet Józsa László fel ne fedezett, ne ismertett volna.

Az utolsó fejezetet a város temetőinek szentelte. Ismerteti a görögtemetőt, a felső és az alsó temetőt; a két utóbbi temetőből bemutatja azokat a sírhalmokat, amelyek időtálló módon jelzik az utókornak a benne nyugvók neveit (kripták).

A felhasznált irodalom ismertetésével zárul a kötet, majd egy-egy ív terjedelmű német nyelvű összefoglaló zárja a szöveges részt. Ezt követi mintegy négy ív terjedelemben a színes és a fekete-fehér fényképek sora. Fanyalgásnak tűnik és tudom, hogy nyomdatechnikailag így volt olcsóbb a két kötet összeállítás, de a közérthetőség, az olva-

só kényelme szempontjából hasznosabb lett volna a szövegközi ábrák alkalmazása.

Józsa László könyve a *Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár* sorozat 4. köteteként jelent meg. Meg kell említenünk a sorozatszerkesztő nevét is, hiszen *Barna Gábor* kandidátusnak jelentős érdemei vannak a kötet körüli szervező és lektori tevékenységével.

Régen okozott szinte katartikus élményt számomra a szakmai szöveg olvasása, de ezzel a könyvvel így voltam (noha reformátusnak keresztelték). Bevallom, elfogulttá tett Józsa László a „megszentelt kövek” iránt, ezért nem tudtam „sine ira et studio” megfogalmazni a könyvről szóló véleményemet sem. Nem a vallási meggyőződése fogott meg, noha az is minden tisztelettel megérdemel, hanem a történelmi körültekintése, pontossága és az a mód, ahogy a kérdéskörnek a lényegét, a fontosságát megragadja. Szinte kézen fogva vezeti az olvasót, hogy az általa szeretett és tisztelt „kövekről” minél többet megtudhassunk és ezen keresztül a Mindenható dicsőségét, nagyságát is érzékeltesse.

Ajánlom mindenkinek e könyv megismerését, hívőnek, nem hívőnek egyaránt. Ajánlom a szakmának is, hiszen a közvetlen környezet megismerésén, megszeretésén keresztül jutunk el a hazaszeretethez. És hogy oda eljuthattunk, arra ez a könyv nagyon alkalmas. (Szeged, 1999. Néprajzi Tanszék.)

Tolnay Gábor

TÓTH FERENC:

A makói hagyma

Ha a magyar ember hagymáról beszél, Makó jut eszébe. Ha pedig Makó városára gondol, akkor Tóth Ferenc. Ezt a gondolatsort követve talán azt is mondhatjuk, hogy Tóth Ferenc: Makó; Tóth Ferenc: hagyma. Akárhogy is van, az biztos, hogy se Makó nem képzelhető el Tóth Ferenc, se Tóth Ferenc Makó városa nélkül. Ez többek között azt is jelenti, hogy nemcsak Tóth Ferenc számtalan Makó földrajzával, közigazgatásával, történetével, művelődés-, irodalom-, iskola-, egyház- és művészettörténetével foglalkozó kisebb-nagyobb írása között nehéz eligazodni, hanem számos kiadványsorozata között is; ugyanúgy, ahogy elég nagy feladat megismerni azt a tömegtelen ügynevezett „civil szerveződést”, amiket évek hosszú sora alatt, de a legutóbbi időben is alapított, szervezett, vagy sugalmazott.

De maradjunk csak legnagyobb szabású vállalkozásánál, a *Makó monográfiája* című, hat kötetre tervezett, nemcsak a jeles várost, hanem az egész dél-alföldi tudományosságot (Blazovich Lászlót, Eperjessy Gézá, Kőhegyi Mihályt, Kristó Gyulát, Péter Lászlót, Szabó Ferencet, Trogmayr Ottót

és még sok más) megmozgató monográfia-sorozatánál.

A monográfia kötetei nem szabályszerűen, kronológiai rendben jelentek meg, hanem abban a sorban, ahogy elkészültek. Eddig három hatalmas kötet látott napvilágot. Kényszerűségből került az első helyre (1. kötetként) a Tóth Ferenc írta-szerkesztette, 1992-en megjelent *Makó régi térképei* című huszonkét XVIII–XIX. századi térképet dobozva tartalmazó, alapvető jelentőségű, felmérhetetlen forrásértékkel bíró kötet. 1993-ban a 4. kötet jelent meg; *Makó története a kezdetektől 1846-ig* címmel, 720 oldalon, gazdagon illusztráltan, mintaszerű irodalomjegyzékkel, személy- és földrajzi mutatóval ellátva. Ezt a kötetet Blazovich László szerkesztette; itt Tóth Ferenc szerzőként és lektorként, illetve jelöletlenül az egész vállalkozás mozgatójaként szerepelt. Ezzel a kötettel kapcsolatosan azt is meg kell említenünk, hogy már több, a kötethez méltó ismertetése is megjelent. Csak ezek után, 1998-ban jelent meg az alábbiakban ismertetendő kötet; Tóth Ferenc *A makói hagyma* című nagy, monográfiászerű munkája, ami végül is a Makó Monográfiája 2. köteteként csatlakozott az előzményekhez.

Mielőtt hozzákezdennék ismertetéséhez, szükségesnek látszik egy-két mozzanatra felhívni a figyelmet. Az első az, hogy Tóth Ferenc munkásságát, személyiségét meghatározza Makó szeretete és ismerete. Ez a „Makó ismeret” nemcsak földrajzi-topográfiai értelemben vett helyismeret, hanem a várossal bármi módon kapcsolatba hozható – földrajzi, történelmi, gazdasági, közigazgatási, agrár, ipari, kereskedelmi, művelődési, művészet, történelmi stb. folyamatoknak, személyiségeknek, intézményeknek, vállalkozásainak stb. – naprakész ismeretéből áll. Mindig először a város életében nagy szerepet játszott történelmi személyiségek felé fordult. Makó nagy személyiségeinek pozitív, adatgazdag, a város határán túlmutató életrajzi bemutatásánál egyrészt mindig meg tudott maradni a realitásoknál, másrészt meg tudta mutatni a rendkívüliséget, a nagy hatást kiváltó belső strukturálódást, az értéket Szirbik Miklóstól Erdei Ferencig. Ez a kutatói mentalitás eredményezte tárgyilagosságát és soha nem tévedt a szűk prakticitizmus, a parlagi partikulizmus-provincializmus útjára. Hanem mindent az egyetemes magyar kultúra szemszögéből, a szeretett város érdekeinek megfelelően kutató, dolgozott fel, mutatott be. Személyisége megítélésénél – születésének közzelmúltbeli 75. évfordulója kapcsán – mindezeket elmondták róla barátai, munkatársai, kritikusai. Ezekkel a megjegyzésekkel azoknak az esetleges gáncsokodásoknak szeretnénk elemenni, amelyek talán az eddigiekkel kapcsolatban is megmutathatók, illetve amelyek a munka ismertetéséből hiányolni fogják a negatív megállapításokat.

Ezeknél a kérdéseknél azért időzünk el ilyen hosszasan, mert ez a hatalmas, fizikai értelemben is nagy, mi több: óriási munka, nemcsak megérdemli, hanem egyenesen ki is követeli az ilyen

tisztázó-bemutató, bizonyos dolgokat előzetesen, summásan megmagyarázó, helyretevő tájékoztatást.

Rátérve Tóth Ferenc hatalmas munkájának, A makói hagyma című monográfiájának ismertetésére, először is azt kell vele kapcsolatosan elmondanunk, hogy ezt a „hagymamonográfiát” számos kisebb tanulmány, rövidebb összefoglalás előzte meg, akár éppen Tóth Ferenc tollából is. Ezek a korábbi hagymakönyvek (Tóth Ferenc: A makói hagyma történetéhez. 1969., Egy makói hagymás család életútja. 1982., A makói hagymatermesztés hőskora. 1985., A makói hagyma múltja, jelene és jövője. 1997. stb.) álltak össze Tóth Ferenc átfogó, rendszerező munkája eredményeként az ismertető monográfiává. Monográfia a monográfiában – mondhatnánk eljoggal Tóth Ferenc hagymakönyvéről. Ahogy a kezünkbe vesszük a vasos kötetet és csak a talán nagyon is részletező tartalomjegyzéket nézzük át, kérdések merülhetnek fel bennünk a munka természetét, műfaját illetően. Bízást vehetjük agrártörténeti monográfiának, de történeti néprajzi összefoglalónak is, sőt akkor sem követünk el hibát, ha Tóth Ferenc óriási (és az egészen belül rész-) monográfiáját kimondottan helytörténeti munkának minősítjük. Egy biztos, Tóth Ferenc „hagymás könyve” önálló monográfia, bár szépen beleillik Makó történeti monográfiájába is.

Arról, hogy mit jelent Makó életében a hagyma, elsősorban a vöröshagyma, a kötet bevezető kutatástörténeti (és könyvészeti) tanulmánya (A könyv születése) szépen igazolja.

A könyv két nagy részre oszlik. Az első rész A vöröshagyma címmel csaknem 500 oldalon a vöröshagymával foglalkozik, míg a fokhagymáról alig 100 oldal szól. Egy rövid rész Kiegészítő termények címmel a petrezselyem és a virághagyma-termesztésről ad számot.

A fő fejezet – a könyv lényegét adó, több alfejezetre osztott – A vöröshagyma című fél ezer oldalas rész. Tartalmi ismertetésébe nem bocsátkozhatunk, csupán az alfejezetek beszédes címeire építetten mutathatunk be néhány fontos, tartalmi vonatkozást. Tóth Ferenc nagy jelentőséget tulajdonít a makói hagymatermesztés környezeti és társadalmi feltételeinek: a hőmérséklet, a napfény, a víz, a tápanyag, a talajminőség mikroklímát eredményező egyedi voltának, ugyanúgy, ahogy a (vörös) hagymát termelő makói nép testi-, lelki-, kulturális felépíttességének, viszonyainak is. Első feladatai közé tartozott, hogy a makói vöröshagymát minden tekintetben meghatározza. Általános jellemzésén túl beszéljen a makói tájfajta, illetve a makói „ősfajta” vöröshagymáról és a két makói vöröshagyma változatról. Nagyon részletesen ír a makói hagyma intézményes nemesítéséről, megemlékezve a Gazdasági Iskola hagymakísérleteiről, a makói hagymás egyesületek kísérleteiről, a Makói Hagymakísérleti Telep munkájáról, a nemesített makói vöröshagymáról, a korszerű nemesítési módszerekről, a különféle „makói tulajdon-

ságú” vöröshagymafajtákról (Makói CR, Makói fehér, Makói bronz, Makó 104.), a fajtafontartás kérdéseiről és a hagymánál szem előtt tartott gazdasági, értékesítési, értékmentő tulajdonságokról.

Ehhez a fejezethez hasonló terjedelmű, de fontosságot tekintve is lényeges része a monográfiának A makói hagymatermesztés múltja című, ugyancsak több alfejezetre oszló fejezete. Szerzőnk ezt a múltat négy részre osztva mutatja be; kisüzemi, kerti hagymatermesztésként a XV. század közepétől 1861-ig, azután kisüzemi, szántóföldi hagymatermesztésként 1891–1949 között, nagyüzemi, kézi hagymatermesztésként 1949–1968-ig, és végül nagyüzemi, gépesített hagymatermesztésként 1968-tól napjainkig. Ennek az utolsó résznek fontos tartozéka a Makói Hagymatermelési Rendszer ismertetése. Ezt a két fontos fejezetet további lényeges fejezetek követik. Mint például a hagyma termesztésének menetét részletesen, több alfejezetre osztottan ismertető rész is.

A hagyma Makó népeletében című, jól tagolt fejezet a szigorúan vett néprajzi kötődéseken túl a „hagymások” életmódjával, életmódváltozásaival is foglalkozik, de főleg A hagyma Makó népi táplálkozásában című fejezetben ad a hagyma sokoldalú felhasználásáról, életmódalakító-formáló szerepéről részletes, de mégis összefoglaló képet. A könyv utolsó fejezete, A hagyma és a művészetek címmel, kilép Makó városából és általános képet igyekszik festeni a hagymaábrázolásokról, a hagyma-szimbolika stb. műfaji megoszlásának megfelelően.

A hatalmas monográfia külön értéke a sokféle mutató. Nemcsak rövidítésjegyzék, kép-illusztrációjegyzék, táblázatok mutatója, műszótár járul a szöveghez, hanem nagyon alapos kombinált névmutató-szótár (földrajzi, személynevek stb.) is. A kötet végén csak a tartalomjegyzéket közli, angolul is. Egyébként minden fejezet végén, a magyar nyelvű összefoglalást követően, angol nyelvű summázat is található.

Ahogy ebből a rövid tartalmi ismertetőből is láthatjuk, könyvünk ténylegesen monográfia; nagy, egyrészt részletező, másrészt összefoglaló jellegű munka. Könnyen hihetnénk, hogy A makói hagyma nem annyira önálló munka, mint inkább a korábbi gazdag irodalomnak, feldolgozásoknak, részmunkáknak egyfajta összedolgozása, kompilációja. Ez alól az esetleges vélekedés alól sok, de különösen két körülmény felmenti monográfiánkat. Az egyik az, hogy Tóth Ferenc óriási munkásságának nagy hányada a makói hagymával, történetével, agronómiájával, a makói népeletben betöltött szerepével, gazdasági-társadalmi hatásával, körülményeivel foglalkozott. Tehát, ha kompiláció volna is, azt a saját, korábbi munkáiból vette volna. A másik ellenvetés pedig az, hogy lépésről lépésre megmutatkozik: Tóth Ferenc lépést tart a természettudományok (a hagymatermesztés új módjai, új fajták, a monokulturalitás kérdései stb.), a társadalomtudományok (a makói hagyma társadalomformáló szerepe, a „hagymások” életviszonyai, egyesületeik, érdekvédelmi törekvése-

ik, ipari- értékesítési, kereskedelmi megoldások, formák és eredmények stb.) fejlődésével, problémafelvetéseivel és az „új dolgokat” nemcsak felsorolja, hanem esetenként több szempontból elemzi, magyarázza is. Több esetben felülvizsgálva korábbi álláspontját, lépést tart a mozgó világgal. Ennek megfelelően számtalan új megfogalmazás, figyelemfelhívás, tehát új, saját munka található a monográfiában. Vagyis, Tóth Ferenc közel sem egyszerű kompilátor, hanem a maga több évtizedes gyűjtő-kutatómunkájának feldolgozott-megjelentetett részeredményeit is összedolgozó szerkesztő, önálló kutatómunkája, önálló tudományos alkotás, s ha mindenáron meg akarnánk határozni, talán leginkább azt mondhatnánk róla, hogy egyfajta komplex agrártörténeti néprajzi összefoglalás.

A nem mindennapi alkotást leginkább a progresszív lokálpatriotizmus magas szintű munkájának kell látnunk, értékelnünk, és így, mint ilyet, kell ajánlanunk mind a közönségnek, mind a szaktudományoknak. (Makó, 1998.)

Dankó Imre

MÓSER ZOLTÁN:

Körülvesznek engem a dalok

„Ki ülteti a mezők virágait?... Ki tanítja a pacsirtát énekelni?... Ki teremti a népdalt? – teszi fel a kérdést nagy mesemondónk Jókai Mór, a Népdalok hőse című írásában. Majd így folytatja: „Vagy talán úgy születik a népdal, mint a felhő? Minden nap új meg új van az égen s még sem látta senki, hol és hogyan támad?”

Móser Zoltán könyvét forgatva Jókainak ezek a kedves sorai jutottak eszembe. Erre az izgalmas kérdésre keres választ minden népköltéssel foglalkozó írásában, már évtizedek óta. Mi is az a népdal? Hogyan születik? Minden sorából érződik, hogy szeretné tetten érni a népdal születését. Nem hagyja nyugodni, hogy Czuczor Gergely: „Kis leány gondja” című verse, amelyet 1837-ben írt, s amelynek népdallá vált változatát 1971-ben fedezték fel a népdalgyűjtők, „hol rejtették másfél évszázadig, vagy honnan bukkant felszínre?” Ezek a rejtélyek, titkok a népköltészet-műköltészet viszonyát, kölcsönös egymásra hatását taglaló kérdések foglalkoztatták és saját bevallása szerint a legszebb, ám legnehezebb részét jelentik a vizsgálódásnak. Az első írásban, a „Levelek Annának” Kodály első, népdalgyűjtő útjának nyomán Mátyusföldön járta be a nevezetes helységeket. Akkor, vagy talán még korábban kezdődött érdeklődése a népzene iránt. Ahogy Kodály az 1930-as évek derekán ráirányította a gyűjtők figyelmét a népdalok zenei eredetkutatására, Móser Zoltán hasonló munkába kezdett a népdalok szövegeinek vizsgálatával. Ám fő pozitívuma írásainak, hogy Kodály intelmei szerint nem választja külön a szöveget a dallamtól.

Az 1996-ban megjelent *Babilonban ez nem így volt* című könyvében már központi téma ez az eredetkutatás, ahol „Népdal születik” fejezetében a műköltészet hatásain kívül, a keleti örökségünk sem kerül el figyelmen. Az „Ősök udvarában” fejezetben a „Bagoly asszonyka” című balladánkkal kapcsolatban, amelyről már régen sejtettük, hogy a gyermekeit elhagyó asszonyról szól, Móser Zoltán balladánk titokzatos eredetét próbálja megfejteni. Meggyőző adatokkal támasztja alá feltevését, miszerint ez a kétségen kívül, lakodalmi színjáték-szerű népszokásból eredő balladánk, közeli rokona a vogul medveünnepen előadott alakoskodásnak, ahol a madárfigurák közül a bagoly sem hiányzik.

Bár több évtizedes barátság fűz a könyv írójához, mégsem tudom eldönteni magamban, hogy a sokoldalú Móser Zoltán mi is tulajdonképpen? Magyar-történelem szakos tanár? Művelődéstörténész? Folklorkutató? Esszéista? Író? Hisz ez a tizenhatodik kötet, ami megjelent tőle. Fotóművész? Mert fotóművész ő a javából. Negyven könyvben található fotó illusztrációi. Eddig több mint 100 fényképképzés volt szerzte Európában. A legutolsó fotókiállítását ez év januárjában, Bécsben rendezték a Collegium Hungaricumban.

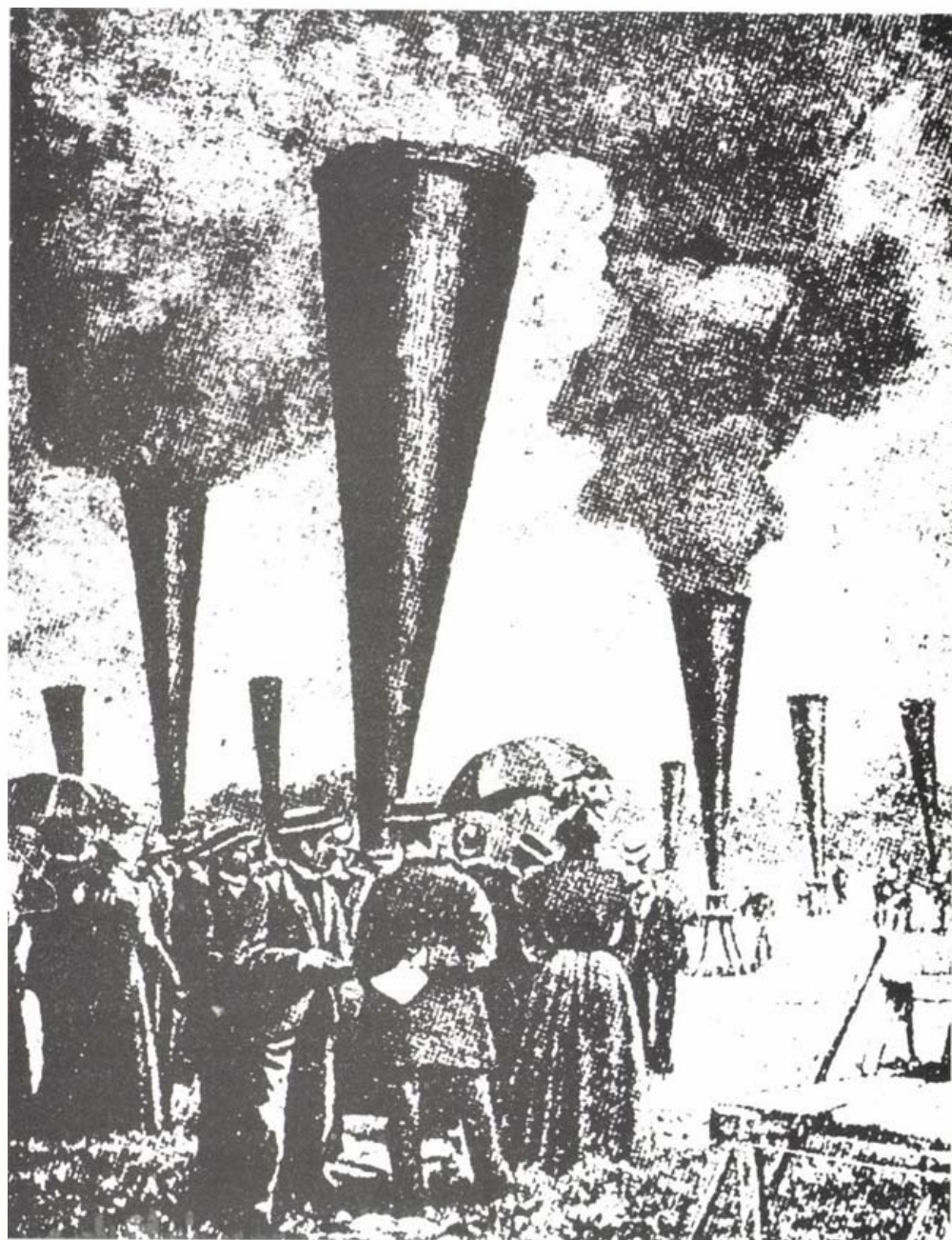
Sok-sok népdalgyűjtő úton jártunk együtt, Csalóköztől Bodrogközig. Nyitott szemmel járt velem, és gyakran olyan jelenségekre hívta fel a figyelmemet, amit észre sem vettem. Fényképezett és kérdezett. Én is tudtam már régen, hogy Kodály Zoltán Vágfarkasdon gyűjtött ereszkedő és kvintváltó dallamának szövege Czuczor Gergely verse és, hogy a Zsérén gyűjtött toborzó szövege Amadé Lászlótól származik, de mivel engem elsősorban a népdalok dallami érdekelték a szövegekkel kevésbé törődtem.

A népdalgyűjtő Czuczor Gergelyről szóló könyv sok-sok érdekes információval szolgál. Közvetlen és közérthető stílusa és rendkívül fejlett pedagógiai érzéke jellemzi Móser Zoltán könyveit.

A feltett kérdésre, hogy mi a népdal, kielégítő választ eddig senki sem adott. A nép az elmúlt századokban is úgy hozta létre művészetét, hogy átvett, megőrzött és teremtett művészi formákat és alkotásokat. Úgy érzem Móser Zoltán arra a kérdésre, hogy mi a népdal, szinte Kodály Zoltán instrukciói alapján válaszolt, és Ő is úgy tette fel a kérdést, mint Kodály: mi az amit a nép énekel? Kodály Zoltán, *A nép feltámadása* című írásában így szól: „Ha ezzel a jelszóval kutatnák keresztül azt a rengeteg, sokféle anyagból összevegyült tömeget, amit az élő néphagyomány fenntartott, megállapítanánk sokféle rétegződését, kiderítenénk egyes darabok szerzőit, keletkezésük korát, irodalmi hatásukat: egyre több világosság derülne ma még megoldatlan kérdésekre.”

Nos, Móser Zoltán legújabb könyve Czuczor Gergely folklorizálódott verseivel foglalkozva, újabb lépést jelent a népdal keletkezésének tettenérése útján.

Ág Tibor

*A „felleghajtó ágyúk” gyakorlati bemutatója, 1899.
(Szikora András: Viharágyúk Tokaj-hegyalján című írásához)*

93/99 41 H-65

Gyimesi szénagyűjtés

(Berkes Katalin felvételei)

